

УДК 378.036.03

Галина Сотська

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Зміни в соціально-економічній, політичній і духовній сферах суспільного життя спричиняють суттєві зміни в ієрархії цінностей у суспільній свідомості, витісняються такі поняття, як чесність, скромність, доброта, совість, безкорисливість. У зв'язку з цим прослідковується ослаблення культурної ідентичності, відбувається руйнування базових духовно-моральних цінностей соціального буття, що спричиняє духовну і культурну деградацію суспільства. За таких умов необхідний пошук принципово нових підходів до підвищення якості підготовки сучасних вчителів, зокрема образотворчого мистецтва, шляхом упровадження аксіологічного підходу, що дозволяє перенести акцент на формування таких якостей особистості, які перетворюють її на педагога-митця, який сприймає загальнокультурні та національні цінності суспільства, кристалізує особисті здібності, природні задатки, реалізує власний духовний потенціал.

Аналіз наукових праць засвідчує неабиякий інтерес науковців до проблеми як ціннісного освоєння світу, так і цінностей в освіті. Вагомий внесок у розвиток аксіологічної проблематики зробили С. Анісімов, І. Борецький, Т. Дем'янчук, П. Ігнатенко, В. Тугарінов, Д. Руденко та ін. Теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології, духовність знань сучасного культурно-освітнього простору розкрито у працях І. Бежа, О. Вишневецького, О. Здравомислова, І. Зязюна, В. Ігнатової, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.; проблема формування загальнолюдських цінностей розглядалася І. Борецьким, І. Красовським, С. Павлюком, К. Старовецьким та ін.; проблему ціннісних орієнтацій досліджували М. Бобнева, О. Богомолова, О. Борковська, О. Зотова, В. Ядова та ін.: на необхідності ціннісного наповнення змісту педагогічного процесу в сучасних закладах освіти наголошували С. Гончаренко, Ю. Мальований, В. Зінченко та ін. Незважаючи на вагомий внесок і посилений інтерес науковців до дослідження проблеми реалізації аксіологічного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів, залишається відкритим питання розуміння його як підґрунтя формування естетичної культури педагогів-художників.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування аксіологічного підходу до формування естетичної культури майбутнього учителя образотворчого мистецтва у педагогічних університетах.

Аксіологічний підхід до процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва виділяється на основі того, що аксіологія (від грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності. В структурі ціннісного світу може розглядатися як методологічна основа нової філософії освіти,

оскільки метою є введення суб'єктів освітнього простору у світ цінностей і надання допомоги у виборі особистості значимої системи ціннісних орієнтацій. За твердженням В. Франкла, саме «прагнення до пошуку і реалізації людського смислу свого життя є вроджена ціннісна орієнтація, яка притаманна усім людям і є основним двигуном поведінки і розвитку» [11].

Науковцями ключова категорія аксіології – «цінність» – розуміється ж як «усвідомлене чи неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії» [12]. Цінності ніби крапка перетину між індивідуумом і суспільством, а ціннісний підхід у цілому спрямований на вивчення і пояснення міжкультурних варіацій; цінності як квінтесенція особистості пов'язана з ціннісною орієнтацією (value orientation), яку Клайд Клакхон визначив як «узагальнену концепцію природи, місця людини в ній, відносини людини до людини, бажаного і небажаного в міжособистісних відносинах і відносинах людини з навколишнім світом, концепцію, визначальну поведінку (людей)» [12].

Аксіологія в освіті визначається як напрям у галузі освіти, в якому розглядаються: вчення про цінності, зміст провідних педагогічних ідей, теорій і концепцій у різні історичні періоди у сфері вітчизняної та зарубіжної освіти (з точки зору їхньої відповідності чи невідповідності потребам суспільства і особистості) [3]; наука про цінності освіти, в яких представлена система знань, принципів, норм, канонів, ідеалів, які регулюють взаємодію в освітній сфері і формують компонент стосунків у структурі особистості [2].

Відповідно до гуманістичної теорії А. Маслоу, К. Роджерса й В. Франкла сучасна освіта: виходить із загальнолюдських цінностей, узгоджених з конкретними цінностями інших етнокультур; має на меті самореалізацію особистості; орієнтується на розвиток особистості, що відбувається цілісно, у єдності розуму і відчуттів, душі й тіла; людина сама обирає свою долю відповідно до своїх смислів і цінностей, що дає їй свободу.

Цінним є твердження О. Отич, яка зазначає, що «аксіологічна парадигма освіти задає ціннісне бачення педагогічних проблем й утверджує ціннісний (аксіологічний) підхід до розгляду педагогічних явищ, згідно з якими вони оцінюються з позиції їх відповідності визначеній у суспільстві системи цінностей» [9, с. 24], де в сучасних умовах суспільну цінність становить не просто людина, а гармонійно розвинена особистість зі сформованою аксіосферою, вагомою освітньою цінністю стає справедливе суспільство, здатне забезпечити кожній особистості умови для максимальної реалізації закладених у ній можливостей [9].

Педагогічна аксіологія визначається специфікою педагогічної діяльності, її соціальною роллю і особистісною орієнтованістю, можливостями, де педагогічні цінності є нормами, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-діюча система, яка служить опосередкованою і сполучною ланкою між сформованим

суспільним світоглядом в галузі освіти і діяльністю педагога.

Дослідженню аксіологічного підходу присвятили праці С. Анісімов, Б. Гершунський, А. Здравомислов, Л. Клименко, В. Крижко, О. Отич, В. Сергієнко, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та ін. Зокрема Н. Асташева, обґрунтовуючи педагогічну доцільність даного підходу як філософсько-педагогічну стратегію, яка визначає перспективи подальшого розвитку вдосконалення системи освіти, шляхи розвитку педагогічної майстерності та використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості [2].

Зміст аксіологічного підходу В. Сластьонін, В. Ісаєв розкривають через систему аксіологічних принципів: рівноправність філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей при збереженні різноманітності їх культурних та етнічних особливостей; рівнозначність традицій та інновацій, визнання необхідності творчого використання досягнень минулого й зорієнтованість на духовні відкриття в теперішньому та майбутньому часі, взаємозбагачення діалогу між традиціоналістами та новаторами; рівноправність різних систем персональних цінностей людей, соціокультурний прагматизм, толерантність і діалог у питаннях цінностей замість моралізування чи індиферентності [10].

Цінність аксіологічного підходу у художньо-педагогічній освіті полягає у гуманістичній спрямованості змісту, оскільки, за слушним твердженням С. Гончаренка, людська особистість визначається найвищою цінністю, а утвердження блага людини є найважливішим критерієм суспільних відносин [3].

Реалізація аксіологічного підходу в процесі формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва дозволяє підготувати не «знеособлених» молодих кваліфікованих кадрів, а досягнути результативності загального і професійного розвитку художньо-естетичної особистості та виступає своєрідним «мостом» між теорією і практикою, що дозволяє, з одного боку, вивчати явища з точки зору закладених в них можливостей задоволення потреб людей, а з іншого – вирішувати завдання гуманізації суспільства [10].

Для розуміння проблеми формування естетичної культури майбутнього педагога-художника в рамках аксіологічного підходу надзвичайно важливою є думка, що світ цінностей об'єктивний, це сама соціокультурна реальність, життя людини і суспільства. Проте цінності мають і особисті прояви: ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри). Саме ціннісні орієнтації детермінують ставлення особистості до навколишнього світу й до самого себе.

Особистісні цінності в педагогічних дослідженнях розглядаються і як ціннісне ставлення, і як емоційно-ціннісне ставлення, і як ціннісна орієнтація, де в якості особистісних цінностей можна розглядати тільки такий зміст свідомості, таку розумову форму, яка фіксує стійке прагнення людини до форми відносин, пережитої ним, як значуща сама по собі, як сутнісно необхідна [2].

На думку В. Алексєєвої, ціннісні орієнтації передбачають індивідуальний вільний вибір, форму включення суспільних цінностей в механізм діяльності та поведінки особистості, а система ціннісних орієнтацій виступає «основним каналом засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей в стимули і мотиви практичного поведінки людей» [1, с. 63].

Регулятивна функція ціннісних орієнтацій особистості охоплює всі рівні системи побудників активності людини. Специфіка дії ціннісних орієнтацій полягає в тому, що «вони функціонують не тільки як способи раціоналізації поведінки, їх дія поширюється не тільки на вищі структури свідомості, а й на ті, які позначаються, звичайно, як підсвідомі структури. Вони визначають спрямованість волі, уваги, інтелекту» [5, с. 202–203].

У формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ціннісні орієнтації слугують одним із механізмів цілепокладання, оскільки вони дають підставу для вибору з наявних альтернатив цілей і засобів, для порядку переваг відбору та оцінки цих альтернатив, визначаючи «межі дії», не тільки регулюють, але і направляють ці дії [8]. Тим самим система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, будучи найважливішим внутрішнім його джерелом і рушійним механізмом.

Аксіологічний підхід до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва закладає розуміння поняття «емоційно-ціннісна орієнтація» – спосіб ставлення особистості до світу, глибинна основа реакцій на світ, яка являє собою ієрархію цінностей, головна з яких визначає спосіб досягнення безсмертя людиною, яка існує у своєму культурному бутті на основі даної емоційно-ціннісної орієнтації [2].

Емоції завжди пов'язані з цінностями, оскільки емоції найчастіше спрямовані на певний об'єкт і пов'язані з висловленням ставлення до нього, а потреба в емоційних переживаннях аналогічна всім іншим функціональним потребам людини, зокрема його потреби в русі. Розуміння емоції як цінності, за Б. Додоновим, призводить до уявлення про те, що у людини є потреба в «емоційному насиченні», в емоційних переживаннях [4].

Емоційно-ціннісна орієнтація майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є складовою естетичної орієнтації як способу диференціації особою об'єктів матеріальної й духовної культури за їхньою естетичною значущістю, вони є об'єднуючою ланкою культури людини і суспільства й обумовлюють розвиток особистості.

У контексті нашого дослідження особливого значення набуває аксіологічна природа культури, оскільки формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва має узгоджуватися з ціннісними характеристиками загальної культури, «не просто як конгломератом різноманітних явищ, співіснуючих, але ніяк один з одним не зв'язаних, а в єдності та індивідуальності, де все складові частини

пронизані одним основним принципом і висловлюють одну головну цінність» [2, с. 429]. Відповідно аксіологічна функція культури, як зазначає І. Зязюн, є вибудова ієрархії цінностей, системна трансформація якої визначає зміщення духовно-моральних і морально-етичних характеристик соціальної групи відносно загальнолюдської аксіологічної шкали. При цьому оцінка виробляється з позиції своєї культури, тобто власна система цінностей сприймається як «справжня», вихідна для відліку гарного або поганого. Культурологія ж виходить із розуміння того, що цінністю є увесь світ культури, що ціннісні системи різних культур рівноправні [6].

Для даного дослідження також важливими є культурні цінності, які є «граничними цілями» людини і суспільства, вони виступають критерієм оцінки будь-якого культурного феномена, а культура і є міра втілення цінності в нашому житті.

Формування естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва відбувається на основі розуміння значущості духовно-матеріальної форми аксіосфери культури – мистецтва, зокрема образотворчого, в якому акумулюються художні цінності, особливою якістю яких є «інтегрований аксіологізм» (М. Каган), що обумовлений поєднанням у ньому суб'єктивної та об'єктивної детермінанти, оскільки «носієм художньої цінності є витвір мистецтва, тобто якийсь фрагмент життєвої реальності, перетворений у художню реальність...». Це перетворення життєвої реальності в реальність вигадану «зумовлює своєрідність художньої цінності як цінності самого перетворення, тобто цілісного естетичного, анестетичного, осмисленого перетворення буття». Саме ставлення до художнього твору «складається з діалогічного взаємозв'язку двох орієнтацій психіки – на осмислення життєвого змісту твору у всій повноті його моральної, політичної, релігійної, екзистенціальної, естетичної проблематики, і на оцінку естетичних якостей його форм» (М. Каган) [7]. При цьому художні цінності в образотворчому мистецтві органічно поєднуються з естетичними, утворюючи художньо-естетичні цінності, які за своєю природою ніби «надбудовуються» над цінностями більш «утилітарного» характеру, акумулюючи в собі в неявному вигляді майже весь інший світ цінностей, відіграючи щодо нього інтегруючу і результуючу роль.

Художньо-естетичні цінності для майбутнього педагога-художника є джерелом його духовного збагачення, морального вдосконалення, співпереживання, розвитком його творчих сил і здібностей. У плідному спілкуванні з творами образотворчого мистецтвом вони набувають досвіду, який ушляхетнює важливі напрями діяльності, створює умови для всебічного використання можливостей художньої культури, що виховують і розвивають творчу особистість.

Таким чином, аксіологічний підхід у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає чітке визначення цінностей як підґрунтя його реалізації; створює сприятливі

умови для розвитку емоційно-ціннісних переживань і ціннісних ставлень кожної особистості; акцентування на опанування студентами освітніх і специфічних цінностей педагогічної діяльності як провідних її пріоритетів та формування в педагогів-художників соціально значущих ціннісних потенціалів як необхідної передумови того, щоб у майбутньому вони були здатні прийняти унікальність аксіологічної сфери кожного учня й забезпечити на цій основі успішну суб'єкт-суб'єктну взаємодію з ним.

Подальше вивчення проблеми дослідження передбачає необхідність оновлення змісту, форм, методів і засобів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах на основі аксіологічного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63–70.
2. Асташова Н. А. Концептуальные основы педагогической аксеологии / Н. А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8–13.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Б. И. Додонов. – Москва : Политиздат, 1978. – 272 с.
5. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 222 с.
6. Зязюн І. А. Інтегративна функція культури в інформаційному суспільстві / І. А. Зязюн // Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць / ред. кол. : І. А. Зязюн (голова), В. О. Радкевич, Н. М. Чепурна (заступники голови) та ін. – Київ ; Черкаси : видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. – Вип. IV. – С. 5–14.
7. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 205 с.
8. Наумова И. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / И. Ф. Наумова. – М., 1988. – 199 с.
9. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : навч.-метод. посіб. / О. М. Отич. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.
10. Слостенин В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / Viktor Frankl – Man's Search for Ultimate Meaning [Robert Gardner, 128 kbps].
12. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Actions. In: Parsons T. and Shils E. (eds.). Toward General Theory of Action. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1951. – 395 p.